

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ। सुह नाववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै।
तेजस्मि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ अभ्यस्य पारे ॥

अभ्यस्य पारे भुवनस्य मध्ये नाकस्य पृष्ठे मंहुतो मर्हीयान्।
शुक्रेण ज्योतीर्षि समनुप्रविष्टः प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः॥
यस्मिन्निदः सं च विचैति सर्वं यस्मिन्देवा अधि विश्वे
निषेदुः। तदेव भूतं तदु भव्यमा इदं तदक्षरे परमे व्योमन्॥
येनाऽऽवृतं खं च दिवं महीं च येनाऽऽदित्यस्तपति तेजसा
भ्राजसा च। यमन्तः समुद्रे कवयो वर्यन्ति यदक्षरे परमे
प्रजाः॥ यतः प्रसूता जगतः प्रसूती तोयैन जीवान् व्यसंसर्ज
भूम्याम्। यदोषधीभिः पुरुषान्पशुङ्क्षु विवेश भूतानि चराचराणि॥
अतः परं नान्युदर्णीयसः हि परात्परं यन्महतो महान्तम्।
यदैकमुव्यक्तमनन्तरूपं विश्वं पुराणं तमसः परस्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्मं परमं कवीनाम्।
इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥
तदेवाग्निस्तद्वायुस्तथ्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं तद्वह्म

तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जुज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि।
 कुला मुहूर्ताः काष्ठश्चाहोरात्राश्वं सर्वशः॥ अर्धमासा मासा क्रृतवं
 संवथ्सरश्वं कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुधे उभे इमे अन्तरिक्षमधो
 सुवं॥ नैनंमूर्ध्वं न तिर्यश्वं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशो कश्चन
 तस्य नाम मुहृद्यशः॥२॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्।
 हृदा मनीषा मनसाऽभिकृत्सो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥
 अन्धाः समृतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः प्रदिशोऽनु
 सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः स
 जनिष्यमाणः प्रत्यङ्गुखास्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत
 विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं
 पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः॥ वेनस्तपश्यन्विश्वा भुवनानि
 विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीकम्। यस्मिन्निद॑ सं च विचैक॑
 स ओतः प्रोतंश्व विभुः प्रजासु। प्रतद्वौचे अमृतं नु विद्वान्नान्युर्वे
 नाम् निहितं गुहांसु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहांसु यस्तद्वेद सवितुः पिताऽसंत्।
 स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा।
 यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामान्यभ्यरंयन्त। परि
 द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवं।
 क्रृतस्य तन्तु विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य

लोकान्परीत्यं भूतानि परीत्यं सर्वाः प्रदिशो दिशंश्च। प्रजापतिः प्रथमजा क्रृतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदस्स्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनि मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व जातवेदोऽप्यग्निरकृतिं मम॥४॥

पशूङ्क्षु मह्यमावंहु जीवंनं च दिशो दिश। मा नो हि सीञ्जातवेदो गामश्चं पुरुषं जगत्। अविभृदग्न आगंहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्यं महादेवस्यं धीमहि। तत्रो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तत्रो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि। तत्रो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि॥५॥

तत्रो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तत्रः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तत्रो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तत्रो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तत्रो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदुष्ट्राय धीमहि॥६॥

तत्रो नारसिंहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय धीमहि। तत्रो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तत्रो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि

धीमहि। तत्रो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सुहुसुपरंमा देवी शुतमूला शुताङ्कुरा। सर्वं हरतु मे पापं दूर्वा
दुःस्वप्नुनाशनी। काण्डा त्काण्डात् प्रुरोहन्ती परुषः परुषः परि॥७॥

एवानो दूर्वे प्रतंनु सुहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतुनोषि
सुहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्।
अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा धारयिष्यामि
रुक्षस्व मा पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्घेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन
शतबहुना। मृत्तिके हनं मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिके
ब्रह्मदत्ताऽसि काशयपैनाभिमत्रिता। मृत्तिके देहिं मे पुष्टि त्वयि
सर्वं प्रतिष्ठितम्॥८॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णद मृत्तिके। तया हुतेन पापेन
गुच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवन्छुग्धि तव
तत्र ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा

विमृधौ वृशी। वृषेन्द्रः पुर एंतु नः स्वस्तिदा अंभयङ्करः। स्वस्ति
न् इन्द्रौ वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्ताक्ष्ये
अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलंप्रभर्मा
धुनिः शिर्मीवाऽच्छरुमाऽक्षजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि
नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः।
सबुधियां उपमा अस्य विष्ठाः सुतश्च योनिमसंतश्च विवः।
स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षुगा निवेशनी। यच्छान्तः शर्म सप्रथाः।
गन्धद्वारां दुराधरुषां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीऽसर्वभूतानां
तामिहोपह्ये श्रियम्। श्रीर्मेभजतु। अलक्ष्मीर्मेनश्यतु। विष्णुमुखा
वै देवाश्छन्दोभिरिमालोकाननपञ्ज्यमभ्यजयन्। महाऽइन्द्रो
वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मधवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि।
सोमानुँ स्वरंणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्।
शरीरं यज्ञशमुलं कुर्सीदुं तस्मिन्थसीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चरंणं
पवित्रं वितंतं पुराणं येन पूतस्तरंति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन
पूता अतिं पाप्मानुमरातिं तरेम। सुजोषा इन्द्र सगंणो मरुद्धि:
सोमं पिब वृत्रहञ्चूर विद्वान्। जुहि शत्रूऽरप मृधौ नुदस्वाथाभर्यं
कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप् ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै

भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं चं वृयं द्विष्मः। आपे हि षष्ठा मंयो भुवस्ता
नं ऊर्जे दंधातन॥११॥

मुहेरणायु चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयते ह नः।
उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयायु जिन्वथा।
आपो जुनयंथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मै देहि याचितः। यन्मया
भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा
दुष्कृतं कृतम्। तत्र इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता चं पुनन्तु पुनः
पुनः। नमोऽग्रयैऽफसुमते नम इन्द्रायु नमो वरुणायु नमो वारुण्यै
नमोऽज्ञ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादती-
पानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तत्रो वरुणो राजा पाणिना
ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः।
नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्वह्यसलोकताम्। यश्चापसु वरुणः स
पुनात्वं घमर्षणः। इमं मै गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्वि स्तोमं
सचता परुष्णिया। असिक्रिया मरुदवृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये
शृणुह्या सुषोमंया। क्रृतं चं सृत्यं चार्भीद्वात्तपुसोऽध्येजायत। ततो
रात्रिरजायत् ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

सुमुद्रादर्णवादधि॑ संवथ्सुरो अंजायता। अहोरात्राणि॑
 विदधृद्विश्वस्य मिषुतो वृशी। सूर्याचन्द्रमसौ॒ धृता यथापूर्वमकल्प-
 यत। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो॒ सुवः। यत्पृथिव्याऽ॒ रजः॑
 स्वमान्तरिक्षे॑ विरोदसी। इमाऽस्तदापो वरुणः॑ पुनात्वंघमरूषणः।
 पुनन्तु॑ वसंवः॑ पुनातु॑ वरुणः॑ पुनात्वंघमरूषणः। एष भूतस्य॑ मध्ये॑
 भुवनस्य॑ गोप्ता। एष पुण्यकृतां॑ लोकानेष मृत्योरहिरुण्मयम्।
 द्यावांपृथिव्योरहिरुण्मयऽ॑ सऽश्रितऽ॑ सुवः॥१४॥

स नः॑ सुवः॑ सऽशिंशाधि। आर्द्धं ज्वलति॑ ज्योतिरहमस्मि।
 ज्योतिर्ज्वलति॑ ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि॑ ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि॑
 ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि॑ स्वाहा॑॥। अकार्यकार्यवकीर्णी॑
 स्तेनो भ्रूणहा॑ गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामंघमरूषणस्तस्मात्पापात्॑
 प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाऽ॑ रोदयस्व॑ प्रवदन्ति॑ धीराः।
 आक्रान्त्समुद्रः॑ प्रथमे॑ विधर्मे॑ जुनयन्त्रजा॑ भुवनस्य॑ राजा॑॥। वृषा॑
 पवित्रे॑ अधि॑ सानो॑ अव्ये॑ बृहस्पोमौ॑ वावृथे॑ सुवान॑ इन्दुः॥१५॥

[१]

॥दुर्गासूक्तम्॥

जातवेदसे सुनवाम् सोममरातीयुतो निदहाति॑ वेदः। स नः॑
 परूषदति॑ दुर्गाणि॑ विश्वा॑ नावेव॑ सिन्धु॑ दुरिताऽत्यग्निः। तामग्निवर्णा॑
 तपसा॑ ज्वलन्ती॑ वैरोचनी॑ कर्मफलेषु॑ जुष्टाम्। दुर्गा॑ देवी॑
 शरणमुहं॑ प्रपद्ये॑ सुतरसि॑ तरसे॑ नमः। अग्ने॑ त्वं पारया॑ नव्यो॑

अस्मान्थस्त्रिभिरति दुर्गाणि विश्वा॑। पूर्शं पृथ्वी बंहुला न उर्वा॑
भवा॑ तोकायु तनयायु शं योः। विश्वानि नो दुर्गहा॑ जातवेदः सिन्धु॑
न नावा दुरिताति परषि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं
बोध्यविता तनूनाम्। पृतनाजितः सहमानमुग्रः हुवेम
परमाथस्थस्थात्। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामद्वो अति॑
दुरिताऽत्यग्निः। प्रलोषि कमीङ्ग्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च
सथिस्ते। स्वाश्वाग्ने तनुवं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभंगमायजस्व।
गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवेन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य
पृष्ठमुभि संवसानो वैष्णवों लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नमुग्रये पृथिव्यै स्वाहा॑ भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षायु॑ स्वाहा॑
सुवरन्नमादित्यायं दिवे स्वाहा॑ भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्यः
स्वाहा॑ नमो देवेभ्यः स्वधा॑ पितृभ्यो॑ भूर्भुवः सुवरन्नमोम्॥१७॥

[३]

भूरग्रये पृथिव्यै स्वाहा॑ भुवो॑ वायवेऽन्तरिक्षायु॑ स्वाहा॑
सुवरादित्यायं दिवे स्वाहा॑ भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे दिग्भ्यः॑ स्वाहा॑
नमो देवेभ्यः॑ स्वधा॑ पितृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुवरग्र ओम्॥१८॥

[४]

भूरग्रये॑ च पृथिव्यै॑ च॑ महुते॑ च॑ स्वाहा॑ भुवो॑ वायवे॑ चान्तरिक्षायु॑

च महुते च स्वाहा॑ सुवंरादि॒त्याय॑ च दि॒वे च॑ महुते च॑ स्वाहा॑ भूर्भुवः॑
सुवंश्चन्द्रम॑से च॑ नक्षत्रेभ्यश्च दि॒ग्भ्यश्च॑ महुते च॑ स्वाहा॑ नमो॑ देवेभ्य॑
स्व॒धा॑ पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुवर्महुरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्ने एनंसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदंसे स्वाहा।
यज्ञं पाहि विभावंसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रंतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नौ अग्ने एकंया। पाह्युत द्वितीयंया। पाह्यूर्ज तृतीयंया।
पाहि गीर्भिंश्च॑ तुसृभिर्विसो॑ स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो॑ विश्वरूपश्छन्दो॑भ्यश्छन्दाऽस्याविवेशं।
सताऽ॑ शिक्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो॑ ज्येष्ठ इन्द्रियाय॑ क्रष्णिभ्यो॑
नमो॑ देवेभ्य॑ स्व॒धा॑ पि॒तृभ्यो॑ भूर्भुवः॑ सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो॑ ब्रह्मणे॑ धारणे॑ मे॑ अस्त्वनिराकरणं॑ धारयिता॑ भूयासु॑
कर्णयोः॑ श्रुतं॑ मा॑ च्यौङ्कं॑ ममामुष्य॑ ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सूत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो
दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपा॑स्यैतत्तपः ॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा॑ वृक्षस्य॑ सम्पुष्पितस्य दूराद्गृन्थो वाँत्येवं पुण्यस्य कुर्मणो॑
दूराद्गृन्थो वाँति॑ यथा॑ऽसिधारां कर्ते॒ऽविहितामवक्रामे॑ यद्युवे॑ युवे॑ ह वा॑
विहितिष्यामि॑ कर्ता॑ पतिष्यामीत्येवमनृतांदात्मानं॑ जुगुफ्सैत् ॥२५॥

[११]

॥ द्वहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महुतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः।
तमंक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादां॑महिमानंमीशम्। सूत
प्राणाः प्रभवन्ति॑ तस्मां॑सप्राचिष्ठाः॑ समिधः॑ सप्त जिह्वाः। सप्त
इमे॑ लोका॑ येषु॑ चरन्ति॑ प्राणा॑ गुहाशयां॑ निहिताः॑ सूत संसा॑।
अतः॑ समुद्रा॑ गिरयश्च॑ सर्वे॑स्माअस्यन्दन्ते॑ सिन्धृवः॑ सर्वरूपाः।
अतंश्च॑ विश्वा॑ ओषधयो॑ रसांच्च॑ येनैष॑ भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा॑
देवानां॑ पदवीः॑ कवीनामृषिर्विप्राणां॑ महिषो॑ मृगाणां॑म्। श्येनो॑
गृग्राणां॑ स्वधितिर्वनानां॑ सोमः॑ पवित्रमत्येति॑ रेभन्। अजामेकां॑
लोहितशुक्ळकृष्णां॑ बृह्णो॑ प्रजां॑ जनयन्ती॑ सरूपाम्। अजो॑ ह्येको॑
जुषमाणो॑नुशेते॑ जहां॑त्येनां॑ भुक्तभौगामजो॑न्यः ॥२६॥

हृसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्गोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्।
 नृषद्वर्सद्वत्सद्योमसद्भा गोजा क्रृतजा अंद्रिजा क्रृतं बृहत्।
 घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमुवस्य धाम्।
 अनुष्ठधमावहं मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्।
 समुद्रादूर्मिर्मधुमाऽ उदारदुपाशुना सममृतत्वमानद। घृतस्य
 नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम
 प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उपे ब्रह्मा
 शृणवच्छस्यमानं चतुः शङ्खोऽवमीद्वैर पुतत्। चत्वारि शङ्खा त्रयो
 अस्य पादा द्वे शीरुषे सुस हस्तासो अस्य। त्रिधां बुद्धो वृषभो
 रोरवीति महो देवो मर्त्यः आविवेश॥२७॥

त्रिधां हितं पुणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासौ घृतमन्विन्दन्।
 इन्द्र एकः सूर्य एकं जजान वेनादेकः स्वधया निष्ठतक्षुः।
 यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भ
 पंश्यत् जायमानः स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु।
 यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नार्णीयो न ज्यायोऽस्ति
 कश्चित्। वृक्ष इव स्तव्यो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण
 सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनके अमृतत्वमानशुः।
 परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो विशन्ति।
 वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थः सन्ध्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः।
 ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दहुं

विपापं पुरमैश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसुङ्गस्थम्। तत्रापि दुहं
गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः
प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स
मुहेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं
देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्त्रित्यं विश्वं नारायणं हरिम्।
विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पर्तिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरं
शाश्वतं शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्।
नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं
नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च
किञ्चिज्जगथसर्वं दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्वं तथसर्वं व्याप्य
नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविः समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश
प्रतीकाशं हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधौ निष्ठा वितस्त्यान्ते
नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भूती विश्वस्याऽऽयतनं
महता। सन्ततं शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते
सुषिरं सूक्ष्मं तस्मिन्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानं
ग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्ति इत्त्राहारमज्जरः कविः।

तिर्यगूर्ध्वमंधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमा-
पादतलमस्तकः। तस्य मध्ये वहिंशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः।
नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता
भास्वत्युणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स
ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता क्रचस्तद्वचा
मण्डलः स क्रचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते
तानि सामानि स साम्रां मण्डलः स साम्रां लोकोऽथ य एष
एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूःषि स यजुषा मण्डलः
स यजुषां लोकः सैषा त्रयेवं विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये
हिरण्मयः पुरुषः॥३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्वक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो
मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः
कः किं कं तथस्त्यमन्नमृतो जीवो विश्वः कतुमः स्वयम्भु
ब्रह्मैतदमृतं एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यं
सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानां सायुज्यं सार्थिता

समानलोकतांमाप्रोति य एवं वेदैत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः।
 ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय
 नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः।
 भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः।
 शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय
 नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः।
 परमलिङ्गाय नमः। एतथ्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गं स्थापयति
 पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सुद्योजातं प्रपद्यामि सुद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे
 नाति भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमौ ज्येष्ठाय नमः। श्रेष्ठाय नमौ रुद्राय नमः।
 कालाय नमः। कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो
 बलप्रमथनाय नमः। सर्वभूतदमनाय नमौ मुनोन्मनाय नमः॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः। सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो
नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तत्रो रुद्रः
प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिंपतिर्ब्रह्मणो-
धिंपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतये-
जम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतं सूत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरैतं विरूपाक्षं
विश्वरूपाय वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो वै रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु। पुरुषो वै रुद्रः सन्महो

नमो नमः। विश्वं भूतं भुवनं चित्रं बङ्गुधा जातं जायमानं च यत्।
सर्वे ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रुद्राय प्रचेतसे मीदुष्टमाय तव्यसे। वो चेम् शन्तम् हृदे।
सर्वे ह्येष रुद्रस्तस्मै रुद्राय नमो अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम्॥

यस्य वैकंक्त्यग्निहोत्रहवणी भवति प्रत्येवास्याऽऽहुतय-
स्तिष्ठन्त्यथो प्रतिष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाजु इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदिंतिर्देवा गंन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषाऽ सर्वभूतानां
माता मेदिनीं महुता मही सावित्री गायत्री जगंत्युर्वी पृथ्वी बङ्गुला
विश्वा भूता कंतुमा का या सा सुत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदः सर्वं विश्वं भूतान्यापः प्राणा वा
आपः पशव् आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सुम्राडापो विराडापः

स्वराडापुश्छन्दाङ्गस्यापो ज्योतीङ्गस्यापो यजूङ्गस्यापः सत्यमापः
सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवरापु ओम्॥४६॥

[२९]

॥सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवीं पृता पुनातु माम्। पुनन्तु
ब्रह्मण्स्पतिर्ब्रह्मपृता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभौज्यं यद्वा दुश्शरितं
मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽस्तां चं प्रतिग्रहुङ्ग स्वाहा॥॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यदह्ना पापंमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
पञ्चामुदरैण शिश्वा। अहस्तदंवलुम्पतु। यत्किं चं दुरितं मयि।
इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहौमि स्वाहा॥॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो
रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापंमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्।
पञ्चामुदरैण शिश्वा। रात्रिस्तदंवलुम्पतु। यत्किं चं दुरितं मयि।
इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहौमि स्वाहा॥॥४९॥

[३२]

॥प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यारूपम्। गायत्रं

छन्दं परमात्मं सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरंदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां
मातेदं ब्रह्म जुषस्वं मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते।
यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णं महादेवि
सन्ध्याविद्ये सरस्वतिः॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलंमसि भ्राजोऽसि देवानां
धाम् नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुभिर्भूरों
गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहयामि
छन्दकृषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो
विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुरहृदयः
रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा
श्वेतवर्णा साङ्घायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विंशत्यक्षरा त्रिपदा
षद्कुष्ठिः पञ्चशीर्षोपनयने विनियोगं ओं भूः। ओं भुवः। ओः
सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओः सत्यम्। ओं
तथस्वितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्।
ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेऽभ्युज्ञाता
गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ति
पवनैः द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसुं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं
ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभां वात्यक्षरम्। मधुं क्षरन्ति तद्रसम्।
सूत्यं वै तद्रसुमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्मेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्मेव मधुमेतु माम्। यास्ते
सोम प्रजावस्थसोभि सो अहम्। दुःस्वप्तुहन्दुरुष्प्रह। यास्ते सोम
प्राणाङ्स्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयांचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महृत्यां
वा एते द्वन्ति। ये ब्राह्मणाण्सिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
आसहुस्त्रात्पङ्किं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्मं मेधयाौ। मधुं मेधयाौ। ब्रह्मेव मधुं मेधयाौ। अद्या नौ
देव सवितः प्रजावस्थसावीः सौभंगम्। परां दुःष्प्रियं सुवा
विश्वांनि देव सवितर्दुरितानि परां सुवा। यद्द्वं तन्म् आ सुवा।

मधु वाता क्रतायुते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सुन्त्वोषंधीः।
 मधु नक्तमुतोषसि मधुमृत्पार्थिवः रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता।
 मधुमात्रो वनस्पतिर्मधुमा॒ः अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु
 नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात् भ्रूणहृत्यां वा
 एते घ्रन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्ण पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति।
 आसुहस्रात्पङ्किं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा॑॥ मधु मेधवा॑॥ ब्रह्मेव मधु मेधवा॑॥ ब्रह्मा
 देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो
 गृध्राणां त्वं स्वधितिर्वनानां सोमः पवित्रमत्येति रेभन्।
 हु॒सः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्गतो वेदिषदतिर्थिर्दुरोणुसत्।
 नृषद्वसद्वत्सद्वौमुसद्जा गोजा क्रतुजा अद्विजा क्रतुं बृहत्।
 क्रत्ये त्वा रुचे त्वा समिथ्स्वन्ति सुरितो न धेनाः। अन्तरहृदा
 मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा अभिचांकशीमि। हिरण्ययो
 वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते
 मधुदेवताभ्यः। तस्याऽऽसते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना
 अमृतस्य धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्
 वीरहृत्यां वा एते घ्रन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्ण पठन्ति। ते सोमं
 प्राप्नुवन्ति। आसुहस्रात्पङ्किं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥मेधासूक्तम्॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगांद्विश्वाची भुद्रा सुमनुस्यमाना।
त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्तांबृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्ट
ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽगतश्रीरुत त्वया॥ त्वया जुष्टश्वित्रं
विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां मू इन्द्रौ ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मै
अश्विनोंवुभावाधत्तां पुष्करस्तजा। अप्तस्तरासु च या मेधा गन्धुर्वेषु
च यन्मनः। दैवीं मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषतां
स्वाहा॥॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती
जगम्या। ऊर्जस्वती पर्यसा पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका
जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि
प्रजां मयीन्द्रै इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो
भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युर्मृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पूर्ण
वनुस्पतेरिवाभिनः शीयताऽ रुयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्।
चक्षुष्मते शृणुते तें ब्रवीमि मा नः प्रजाऽ रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः।
स नो मृत्योस्मायतां पात्वऽहंसो ज्योगजीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुश्चः।
प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्मादेवानामग्ने भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिः हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म
सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्कैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयौर्लोकयोर्-
क्रृध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिदो मृत्यो मा वंधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः।
प्रजां मा मैरीरिष आयुरुग्र नृचक्षसं त्वा हविषां विधेम॥६८॥

[५१]

मा नौ मुहान्तमुत मा नौ अर्भकं मा नु उक्षन्तमुत मा नं
उक्षितम्। मा नौऽवधीः पितरं मोत मातरं प्रिया मा नस्तुनुवौ रुद्र
रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा नस्तोके तनये मा नु आयुषि मा नो गोषु मा नो अश्वेषु
रीरिषः। वीरान्मा नौ रुद्र भामितोऽवधीरहुविष्मन्तो नमसा विधेम
ते॥७०॥

[५३]

॥प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परिता बभूव।
यत्कामास्ते जुहुमस्तान्नो अस्तु वृयः स्याम् पतंयो रथीणाम्॥७१॥

[५४]

॥इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधौ वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः
स्वस्तिदा अभयङ्करः॥७२॥

[५५]

॥मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिर्वर्घनम्। उर्वारुकमिव
बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥७३॥

[५६]

ये तैं सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्यायु हन्तवे। तान् यज्ञस्य
मायया सर्वानवं यजामहे॥७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा॑ मृत्यवे स्वाहा॑॥७५॥

[५८]

॥पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनंसोऽवयजंनमसि स्वाहा॑। मनुष्यकृतस्यैनंसो-
ऽवयजंनमसि स्वाहा॑। पितृकृतस्यैनंसोऽवयजंनमसि स्वाहा॑।
आत्मकृतस्यैनंसोऽवयजंनमसि स्वाहा॑। अन्यकृतस्यैनंसोऽव-
यजंनमसि स्वाहा॑। अस्मत्कृतस्यैनंसोऽवयजंनमसि स्वाहा॑।
यद्विवा च नक्तं चैनश्वकृम तस्यावयजंनमसि स्वाहा॑।
यथस्वपन्तश्च जाग्रतश्वैनश्वकृम तस्यावयजंनमसि स्वाहा॑।
यथमुषुपतश्च जाग्रतश्वैनश्वकृम तस्यावयजंनमसि स्वाहा॑।
यद्विद्वा ९सुश्वाविद्वा ९सुश्वैनश्वकृम तस्यावयजंनमसि स्वाहा॑। एनस
एनसोऽवयजनमसि स्वाहा॑॥७६॥

[५९]

॥वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वौ देवाश्वकृम जिह्वया॑ गुरुमनंसो वा॑ प्रयुती देव॑ हेड़नम्।
अरावा॑ यो नो अभि दुच्छुनायते॑ तस्मिन्नदेनो॑ वसवो॑ निधेतन्

स्वाहा॥७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार॒षीत्-मन्युरकार॒षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार॒षीन्नमो नमः। कामोऽकार॒षीत्कामः करोति नाहं
करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कार॒यिता नाहं कार॒यिता
एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार॒षीन्नमो नमः। मन्युरकार॒षीन्मन्युः करोति नाहं
करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कार॒यिता नाहं कार॒यिता
एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलञ्जुहोमि सरसाऽ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु
स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानऽ सर्वेषाऽङ्गं श्रियै स्वाहा। श्रियं
च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्।
श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः
पुनन्तु मे पापां यत्किञ्चिद्दुरितं मर्यि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं
ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयऽ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिः

शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं
बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑
विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाग्राणरेतो-
बुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा
भूयासु॒ स्वाहा॑। त्वक्र्ममाऽसरुधिरमेदोमज्ञास्नायवोऽस्थीनि
मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑।
शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरुदरजङ्घशिश्बोपस्थपायवो मैं शुद्धन्तां
ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑। उत्तिष्ठ पुरुष हरित
पिङ्गल लोहिताक्षे देहि देहि ददापयिता मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं
विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑
विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑। शब्दस्पर्शस्तपरसगन्धा मैं शुद्धन्तां
ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑। मनोवाक्यकर्माणि
मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑।
अव्यक्तभावैरहङ्कैर्ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑।
आत्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒ स्वाहा॑।
अन्तरात्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा भूयासु॒
स्वाहा॑। परमात्मा मैं शुद्धन्तां ज्योतिरहं विरजा॑ विपाप्मा

भूयासु तु स्वाहा०। क्षुधे स्वाहा०। क्षुत्पिंपासायु स्वाहा०। विविट्यै
स्वाहा०। ऋग्विधानायु स्वाहा०। कुषोत्कायु स्वाहा०। क्षुत्पिपासामलं
ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभौतिमसंमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद
मे पाप्मानं स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-
मानन्दमय-मात्मा में शुद्धन्तां ज्योतिरुहं विरजा॑ विपाप्मा
भूयासु तु स्वाहा०॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा०। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा०। ध्रुवाय भूमायु
स्वाहा०। ध्रुवक्षितये स्वाहा०। अच्युतक्षितये स्वाहा०। अग्नये
स्विष्टकृते स्वाहा०॥ धर्मायु स्वाहा०। अधर्मायु स्वाहा०। अच्युः
स्वाहा०। ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा०॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा०। गृह्णाभ्यः स्वाहा०। अवसानेभ्यः
स्वाहा०। अवसानपतिभ्यः स्वाहा०। सर्वभूतेभ्यः स्वाहा०। कामायु
स्वाहा०। अन्तरिक्षाय स्वाहा०। यदेजति जगति यच्च चेष्टति नाम्नो
भागोऽयं नाम्ने स्वाहा०। पृथिव्यै स्वाहा०। अन्तरिक्षायु स्वाहा०॥८५॥

दिवे स्वाहा०। सूर्यायु स्वाहा०। चन्द्रमसे स्वाहा०। नक्षत्रेभ्यः
स्वाहा०। इन्द्रायु स्वाहा०। वृहस्पतये स्वाहा०। प्रजापतये स्वाहा०।
ब्रह्मणे स्वाहा०। स्वधा पितृभ्यः स्वाहा०। नमो रुद्राय पशुपतये

स्वाहा॥८६॥

देवेभ्यः स्वाहा॥ पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः। मनुष्यैभ्यो
हन्ता॥ प्रजापतये स्वाहा॥ परमेष्ठिने स्वाहा॥ यथा कूपः शतधारः
सुहस्रधारे अक्षितः। एवा मे अस्तु धन्यः सुहस्रधारमक्षितम्।
धनंधान्यै स्वाहा॥ ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो
वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं
पुष्टिपरिदधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्बृह्मा। ओं तद्ब्रायुः। ओं तदात्मा। ओं तथसुत्यम्।
ओं तथसर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां
विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वः रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं
ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तंदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म
भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमपाने निविष्टोऽ-
मृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायांमुदाने
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायाः समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि।
ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥ अमृतोपस्तरणमासि॥ श्रद्धायां प्राणे
निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥

श्रुद्धायांमपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय।
 अपानाय स्वाहा॥। श्रुद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो
 मा विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥। श्रुद्धायांमुदाने निविष्टोऽमृतं
 जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥। श्रुद्धायां
 समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। सुमानाय
 स्वाहा॥। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥।८९॥

[६९]

॥भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रुद्धायां प्राणे निविश्यामृतं हुतम्। प्राणमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रुद्धायांमपाने निविश्यामृतं हुतम्। अपानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रुद्धायां व्याने निविश्यामृतं हुतम्। व्यानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रुद्धायांमुदाने निविश्यामृतं हुतम्। उदानमन्त्रेनाप्यायस्व।
 श्रुद्धायां समाने निविश्यामृतं हुतम्। सुमानमन्त्रेनाप्या-
 यस्व॥।९०॥

[७०]

॥भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः
 प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥॥।९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्मै आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्।
 बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यज्ञानि तुनूः। तुनुवा मे
 सुह नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः॥१२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपूर्णा उपं सेदुरिन्द्रं प्रियमैधा ऋषयो नाधमानाः। अपं
 ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुग्ध्यस्मान्त्रिधयेऽव बुद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालभ्नमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विश्वान्तकः। तेनान्नेनाप्या-
 युस्व॥१३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥१४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमंग्रे द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमञ्जस्त्वमशमनुस्परि। त्वं
 वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः॥१५॥

[७६]

॥ अभीष्ट्याचनामन्त्राः ॥

शिवेनं मे सन्तिष्ठस्व स्योनेनं मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेनं मे
सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेनं मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्थिमनु सन्तिष्ठस्वोपं
ते यज्ञ नम् उपं ते नम् उपं ते नमः॥१६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सूत्यं परं परं सूत्यः सूत्येन न सुवर्गल्लोकाच्यवन्ते
कदाचन सूता॒ हि सूत्यं तस्माऽथस्त्ये रमन्ते तपु इति तपो
नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तद्वृद्धरूपं तद्वाराधरूपं तस्मात्तपसि
रमन्ते दम् इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्मे रमन्ते शम्
इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे रमन्ते दानमिति सर्वाणि भूतानि
प्रशः सन्ति दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते धर्म इति धर्मेण
सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते प्रजन्
इति भूयाः सस्तस्माद्दूयिष्ठाः प्रजायन्ते तस्माद्दूयिष्ठाः प्रजनने
रमन्तेऽग्न्य इत्याहु तस्माद्ग्न्य आधातव्या अग्निहोत्रमित्याहु
तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते
मानसमिति विद्वा॑ सस्तस्माद्विद्वा॑ स एव मानुसे रमन्ते न्यास
इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि
पराः सि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वैदेत्युपनिषत्॥१७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपस्सार
 किं भंगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच
 सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते
 दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा
 सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माथ्सत्यं परमं वदन्ति
 तपसा देवा देवतामग्रं आयन्तपसर्षयः सुवरन्विन्दन्
 तपसा सुपलान् प्रणुदामारातीस-
 तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति
 दमैन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति
 दमैन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं
 दमै सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्वमः परमं वदन्ति
 शमैन शान्ताः शिवमाचरन्ति
 शमैन नाकं मुनयोऽन्विन्दञ्चमो भूतानां दुराधर्षञ्च-
 छमै सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति
 दानं यज्ञानां वर्णथं दक्षिणा लोके दातारं सर्वभूतान्युपजीवन्ति
 दानेनारातीरपानुदन्त दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति
 दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्वानं परमं वदन्ति
 धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति
 धर्मेण पापमपनुदत्ति

धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मा॑द्धर्मं परमं वदन्ति
प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो
भवति

तदेव तस्यानृणं तस्मा॑त् प्रजननं परमं वदन्त्य-
ग्रयो वै त्रयीं विद्या देवयानः पन्था गारहपत्य ऋक्पृथिवी
रथन्तरमन्वाहार्यपचनं यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः साम-
सुवर्गो लोको बृहत्स्मादग्नीन्यरमं वदन्त्य-

ग्निहोत्रः सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टः सुहुतं यज्ञक्रतूनां
प्रायणः सुवर्गस्य लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति
यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गृता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन
द्विष्टन्तो मित्रा भवन्ति

यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मा॑द्यज्ञं परमं वदन्ति

मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा
ऋषयः प्रजा असृजन्त

मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मा॑मानसं परमं वदन्ति

न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माण ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः
प्रजापतिः संवर्थसर इति संवर्थसुरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये
पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा

याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति
पर्जन्यैनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त
ओषधिवनस्पतिभिरन्न भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन्

तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धयां मेधा मेधयां मनीषा मनीषया मनो
 मनोसा शान्तिः शान्त्यां चित्तं चित्तेन स्मृतिः स्मृत्या स्मारः स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति

तस्मादन्नं ददन्थर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति
 भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः
 स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी
 चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च

स वै सर्वमिदं जगथ्स च भूतः स भव्यं जिज्ञासकूप
 क्रृतजा रयिष्ठा श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाङ्गात्वा तमेव
 मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्त्यासमेषां
 तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरुण्वो विभूरसि

प्राणे त्वमसि सन्धाता ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृतेजोदास्त्वमस्यग्निरसि
 वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतो-
 ऽसि ब्रह्मणे त्वा महस ओमित्यात्मानं युजीतैतद्वै महोपनिषदं
 देवानां गुह्यं य एवं वेदं ब्रह्मणो महिमानंमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानंमित्युपनिषत्॥१८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽत्मा यजमानः श्रद्धा पली
 शरीरमिध्ममुरो वेदिलोमानि बरहिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम-

आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शमयिता दक्षिणा वाग्घोता प्राण
 उद्भाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रं मनीद्यावद्धियते सा दीक्षा
 यदशजाति तद्विर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदे
 यथसञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या
 व्याहीतिराहुतिर्यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति
 यथसायं प्रातरत्ति तथसमिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनः सायं च
 तानि सवनानि ये अंहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ यैऽर्धमासाश्च
 मासांश्च ते चांतुर्मास्यानि य कृतवस्ते पशुबन्धा ये संवथ्सराश्च
 परिवथ्सराश्च तेऽर्हग्णाः सर्ववेदसं वा एतथसत्रं यन्मरणं तदवभृथं
 एतद्वै जंरामर्यमग्निहोत्रः सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते
 देवानांमेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ यो
 दक्षिणे प्रमीयते पितृणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यः
 सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्यचन्द्रमसोर्महिमानौ ब्राह्मणो
 विद्वानुभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानंमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो
 महिमानंमित्युपनिषत्॥११॥

[८०]

ॐ। सुह नाववतु। सुह नौ भुनक्तु। सुह वीर्यं करवावहै।
 तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

हरिः ॐ॥

इति श्रीकृष्णायजुर्वेदीयतैत्तिरीयारण्यके दशमः प्रश्नः समाप्तः॥

 generated on **December 7, 2025**

Downloaded from

 <http://stotrasamhita.github.io> | StotraSamhita | Credits
